

حق بر آموزش و تعمیمات دولتها

تألیف:

دکتر مهدی حاتمی

(استادیار گروه حقوق دانشگاه کردستان)

منیره زاهدی گلوگاهی

(کارشناس ارشد حقوق بین الملل)

سرشناسه : حاتمی، مهدی، ۱۳۶۰-
 عنوان و نام‌پدیدآور : حق بر آموزش و تعهدات دولت‌ها / مهدی حاتمی، منیره زاهدی
 گلوگاهی.
 مشخصات نشر : تهران: خرسندی، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری : ۱۸۱ ص.
 شابک : 978-600-114-232-1
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه: ص. [۱۲۹] - ۱۳۰.
 موضوع : حق بر آموزش
 موضوع : حق بر آموزش -- فرصت‌های برابر
 موضوع : حق بر آموزش و دولت
 موضوع : حق بر آموزش -- جنبه‌های حقوقی
 شناسه افزوده : زاهدی گلوگاهی، منیره
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۲ م ۲۵۹/ح K۳۲۵۹
 رده‌بندی دیویی : ۳۴۴/۰۷۹
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۵۳۷۸۳

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و علوم سیاسی

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین

پائین‌تر از خیابان لبافی‌نژاد، کوچه مینا، پلاک ۲۰

تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۶۴۹۰۵۸۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حق بر آموزش و تعهدات دولت‌ها

تألیف: دکتر مهدی حاتمی، منیره زاهدی گلوگاهی

چاپ اول: ۱۳۹۲ - شمارگان: ۵۰۰ جلد

حروفچینی: زرنگاران مهرخلاق

قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۲۳۲-۱ ISBN: 978-600-114-232-1

فهرست مطالب

مقدمه	۱۳
بخش اول: کلیات	
فصل اول: تحلیل مفهومی آموزش	۲۷
گفتار اول: تعریفی بر آموزش	۲۷
گفتار دوم: حق بر آموزش	۲۸
۱- ماهیت حق بر آموزش	۲۸
۲- تاریخچه حق بر آموزش	۲۹
گفتار سوم: حمایت حق بر آموزش در سطوح بین المللی	۳۰
۱- حق بر آموزش در اعلامیه جهانی حقوق بشر	۳۰
۲- حق بر آموزش در میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	۳۱
۳- حق بر آموزش در کنوانسیون حقوق کودک	۳۲
۴- حق بر آموزش در کنفرانس وین ۱۹۹۳	۳۴
۵- حمایت از حق بر آموزش در دیگر اسناد بین المللی	۳۴
۵-۱- اعلامیه‌ی رفع تمامی اشکال تبعیض مبتنی بر مذهب با عقیده	۳۴
۵-۲- اعلامیه و کنوانسیون بین المللی رفع تمامی اشکال تبعیض نژادی	۳۴
۵-۳- کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان و کنوانسیون مربوط به افراد بی تابعیت	۳۵
۵-۴- کنوانسیون‌های ژنو برای حقوق بشر دوستانه بین المللی	۳۵
۶- حمایت حق بر آموزش در سازمان‌های تخصصی سازمان ملل متحد	۳۵
۶-۱- یونسکو (UNESCO)	۳۵
۶-۲- سازمان بین المللی کار (ILO)	۳۶
فصل دوم: قواعد حاکم بر حق بر آموزش	۳۹
گفتار اول: بررسی شاخصه‌های حق بر آموزش در راستای دستیابی به قواعد آن	۴۰
۱- در اختیار بودن	۴۰
۲- قابلیت دسترسی	۴۰
۲-۱- عدم تبعیض	۴۰
۲-۲- قابلیت دسترسی فیزیکی	۴۰

- ۴۱-۳-۲- قابلیت دسترسی اقتصادی..... ۴۱
- ۴۱-۳- قابل پذیرش بودن..... ۴۱
- ۴۱-۴- انطباق پذیری..... ۴۱
- ۴۱-گفتار دوم: قواعد حاکم بر سطوح مختلف آموزش از منظر اسناد بین‌المللی..... ۴۱
- ۴۱-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در ICESCR..... ۴۱
- ۴۱-۱-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش ابتدایی..... ۴۱
- ۴۲-۱-۱-۱- اجباری بودن آموزش ابتدایی..... ۴۲
- ۴۲-۱-۱-۲- رایگان بودن..... ۴۲
- ۴۲-۲-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش متوسطه..... ۴۲
- ۴۳-۳-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش فنی و حرفه‌ای..... ۴۳
- ۴۳-۴-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش عالی..... ۴۳
- ۴۳-۱-۴-۱- باید در اختیار و قابل دسترسی برای همه باشد..... ۴۳
- ۴۳-۱-۴-۲- باید به صورت برابر بر پایه لیاقت در اختیار نهاده شود..... ۴۳
- ۴۴-۵-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش بنیادی..... ۴۴
- ۴۴-۱-۵-۱- آموزش بنیادی برای همگان..... ۴۴
- ۴۴-۱-۵-۱- فراگیری در همه عمر..... ۴۴
- ۴۴-۶-۱- قواعد حاکم بر نظام مدارس نظام کمک هزینه کافی، بورس، شرایط مادی کارکنان آموزشی..... ۴۴
- ۴۴-۷-۱- قواعد حاکم بر آزادی آموزشی..... ۴۴
- ۴۵-۲- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در کنوانسیون حقوق کودک..... ۴۵
- ۴۵-۱-۲- آموزش ابتدایی اجباری..... ۴۵
- ۴۵-۲-۲- بکارگیری آموزش جهت کاربردان در زندگی جامعه..... ۴۵
- ۴۵-۳- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در یونسکو..... ۴۵
- ۴۵-۱-۳- آموزش ابتدایی اجباری و رایگان..... ۴۵
- ۴۵-۲-۳- عدم تبعیض در آموزش..... ۴۵
- ۴۶-۳-۳- استفاده از زبان اقلیت‌ها در آموزش..... ۴۶
- ۴۶-۴- قواعد حاکم بر حق بر آموزش برای پناهندگان..... ۴۶
- ۴۶-۵- قواعد خاص دارای کاربرد عام..... ۴۶
- ۴۶-۱-۵- عدم تبعیض و رفتار برابر..... ۴۶
- ۴۶-۱-۱-۵- ممنوعیت کامل و فوری..... ۴۶
- ۴۷-۲-۱-۵- کنوانسیون علیه تبعیض در آموزش..... ۴۷
- ۴۷-گفتار سوم: قواعد حاکم بر حق بر آموزش در اسناد منطقه‌ای..... ۴۷
- ۴۷-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در اتحادیه اروپا..... ۴۷
- ۴۷-۱-۱- اجباری بودن مدارس ابتدایی و متوسطه..... ۴۷
- ۴۷-۲-۱- حق بر زبان در آموزش..... ۴۷
- ۴۸-۳-۱- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در قطعنامه آزادی آموزش در اروپایی..... ۴۸

۴۸	۲- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در منشور سازمان کشورهای آمریکایی (بوگوتا).....
۴۹	۳- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در اتحادیه آفریقا.....
۴۹	۴- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در کشورهای عربی - اسلامی.....
۴۹	۵- قواعد حاکم بر حق بر آموزش در کشورهای مستقل مشترک المنافع.....
	فصل سوم: لزوم بررسی میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سازمان
۵۱	تخصصی یونسکو.....
۵۱	گفتار اول: میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.....
۵۱	۱- میثاق و اهمیت آن به عنوان تضمین حقوق بشر.....
۵۲	۱-۱- کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل.....
۵۲	۱-۲- اهمیت نقش کمیته.....
۵۳	۱-۳- تعهد به گزارش دهی.....
۵۳	۱-۴- موضع کمیته در قبال گزارش ها.....
۵۳	۱-۵- نقش تفسیریه های عمومی میثاق.....
۵۴	۱-۶- ارزش حقوقی تفسیریه های عمومی.....
۵۴	۱-۷- اهداف آموزش در میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.....
۵۵	گفتار دوم: بررسی یونسکو به عنوان سازمان تخصصی سازمان ملل متحد.....
۵۵	۱- حق بر آموزش در یونسکو.....
۵۶	۲- اجرای اهداف یونسکو در زمینه ی حق بر آموزش.....
۵۶	۳- اهداف شش گانه یونسکو در آموزش برای همه.....
۵۶	۴- مسوولیت دولت های عضو در برابر مصوبه های یونسکو.....
۵۷	۵- کار کمیته.....

بخش دوم: نقض حق بر آموزش و تعهدات دولت ها

۶۱	فصل اول: حق ها.....
۶۱	گفتار اول: ماهیت حق ها.....
۶۲	۱- تحلیل مفهوم حق.....
۶۳	۲- ماهیت حق بر آموزش.....
۶۳	۳- آموزش حقوق بشر.....
۶۵	فصل دوم: ماهیت تعهد دولت ها.....
۶۵	گفتار اول: تعهد به رفتار و نتیجه.....
۶۶	گفتار دوم: تفسیر کمیسیون حقوق بین الملل از تعهدات دولت ها.....
۶۷	گفتار سوم: ماهیت تعهدات دولت در قبال حقوق بشر.....
۶۷	۱- تعهد به احترام.....
۶۸	۲- تعهد به حمایت.....
۶۸	۳- تعهد به ایفاء.....
۶۹	گفتار چهارم: تعهد دولت ها در قبال حق بر آموزش.....

- ۱- تعهد به احترام، حمایت و ایفا در حق بر آموزش ۶۹
- ۲- تعهدات حقوقی خاص در حق بر آموزش ۷۰
- ۳- تعهد به ویژگی‌های اساسی حق بر آموزش ۷۰
- ۳-۱- تعهد فوری به ارائه آموزش ابتدایی ۷۱
- ۳-۲- تعهدات فوری دولت‌ها به ارائه آموزش ابتدایی بر پایه اهداف توسعه هزاره ۷۱
- ۳-۳- تعهد فوری برای آموزش متوسطه، عالی و بنیادی ۷۲
- ۳-۴- تعهد به کمک هزینه آموزشی ۷۲
- گفتار پنجم: تعهد به ایجاد حد اقل استانداردهای آموزشی ۷۳
- گفتار ششم: تعهد به تحقق کامل حقوق شناخته شده در میثاق، از جمله حق بر آموزش ۷۳
- گفتار هفتم: تکلیف به ترتیب اثر دادن معاهدات بین‌المللی در نظام داخلی، با هدف بررسی
تأثیر استانداردهای جهانی در سیستم داخلی ۷۴
- گفتار هشتم: تعهدات بازیگران غیر از دول عضو به حق بر آموزش ۷۵
- فصل سوم: از قواعد بین‌المللی حقوق بشر تا استانداردهای جهانی آن ۷۷
- گفتار اول: الزام آور بودن استانداردهای جهانی حقوق بشر برای دولت‌های عضو ۷۸
- گفتار دوم: طبقه‌بندی معاهدات حقوق بشری ۷۸
- ۱- معاهدات منطقه‌ای حقوق بشر ۷۸
- ۲- معاهدات حقوق بشری عام ۷۸
- ۳- معاهدات حقوق بشری خاص ۷۹
- ۴- معاهدات حقوق بشری الزام آور ۷۹
- گفتار دوم: نقض حقوق بشر ۸۰
- ۱- مفهوم نقض در حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۸۱
- ۱-۱- نقض مربوط به فرایند اجرا ۸۲
- ۲-۱- نقض مربوط به نتیجه ۸۳
- فصل چهارم: نقض حق بر آموزش ۸۴
- گفتار اول: تحلیل نقض حق بر آموزش ۸۵
- ۱- قصور در تطابق با جنبه‌ای از حداقل محتوای حق ۸۶
- ۱-۱- محتوای اصلی حق بر آموزش و نقض آن ۸۸
- ۱-۱-۱- نقض حق بر آموزش ناشی از قصور در اختیار گذاشتن آموزش برای
همگان (availability) ۸۸
- ۲-۱- نقض حق بر آموزش به دلیل قصور در دسترس گذاشتن آموزش برای همه ۸۸
- ۲-۲-۱- عدم تبعیض ۸۹
- ۲-۱-۲-۱- نقض حق بر آموزش ناشی از عدم دسترسی بدون تبعیض ۸۹
- مفهوم عدم تبعیض ۹۰
- مفهوم برابری ۹۰
- ۲-۱-۲-۱- امحاء موانع تبعیض آمیز در راستای عدم نقض حق بر آموزش ۹۰
- الف- نقض دسترسی بدون تبعیض: دختران ۹۱

- ب- نقض دسترسی بدون تبعیض: افرادی که تبعیت کشوری را ندارند و ساکن آن کشور می‌باشند..... ۹۱
- نفی نظام سهمیه در حق بر آموزش در ICESCR در راستای عدم نقض حق بر آموزش..... ۹۲
- ۱-۲-۲- قابلیت دسترسی فیزیکی..... ۹۳
- ۱-۲-۳- قابلیت دسترسی اقتصادی..... ۹۳
- ۱-۳- نقض حق بر آموزش به دلیل قصور در قابل پذیرش بودن آموزش (acceptability)..... ۹۳
- ۱-۴- نقض حق بر آموزش به دلیل قصور در انطباق پذیری آموزش (adaptability)..... ۹۳
- ۲- قصور در برداشتن گام‌هایی که دولت تحت معاهدات بین‌المللی به آن متعهد بوده است..... ۹۴
- ۳- قصور در امحاء فوری موانعی که دولت‌ها متعهد به برداشتن آن موانع جهت تحقق کامل و فوری حق می‌باشند..... ۹۴
- ۴- قصور در اجرای تعهدات فوری که بر طبق میثاق متعهد به انجام فوری آن می‌باشد..... ۹۵
- فصل پنجم: نقض حق بر آموزش و قابلیت رسیدگی آن در مراجع قضایی..... ۹۶
- گفتار اول: آیین دادرسی در سطح جهانی..... ۹۶
- ۱- شیوه‌های شکایت بین‌الدولی..... ۹۷
- ۲- شیوه‌های مکاتبه فردی..... ۹۷
- گفتار دوم: آیین‌های دادرسی در سطح منطقه‌ای..... ۹۸
- ۱- شکایت بین‌الدولی..... ۹۸
- ۲- آیین دادرسی فردی..... ۹۸
- ۳- دیوان اروپایی حقوق بشر..... ۹۹
- ۴- دیوان آمریکایی حقوق بشر..... ۹۹
- ۵- دیوان آفریقایی حقوق بشر و مردم..... ۱۰۰
- گفتار سوم: راهکارهای داخلی..... ۱۰۰
- گفتار چهارم: تعهدات دولت‌ها در اقدامات قضایی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی..... ۱۰۱
- ۱- لزوم طرق جبرانی قضایی..... ۱۰۱
- گفتار پنجم: قابلیت رسیدگی حق بر آموزش در مراجع قضایی..... ۱۰۲
- ۱- جایگاه و موقعیت حق بر آموزش در حوزه‌های قضایی مختلف..... ۱۰۲
- ۲- بررسی نقض در اختیار گذاشتن حق بر آموزش در مراجع قضایی..... ۱۰۴
- ۱-۲- بررسی پرونده‌ای از هند..... ۱۰۵
- ۲-۲- بررسی پرونده دیگری از هند..... ۱۰۶
- ۳-۲- بررسی پرونده‌ای در کلمبیا..... ۱۰۶
- ۴-۲- بررسی پرونده‌ای در ژنر..... ۱۰۷
- ۵-۲- بررسی پرونده‌ای در انگلستان..... ۱۰۷
- ۶-۲- بررسی پرونده‌ای در پرتوریکو..... ۱۰۷
- ۷-۲- بررسی پرونده‌ای در کلمبیا..... ۱۰۸
- ۸-۲- بررسی پرونده‌ای در دیوان اروپایی حقوق بشر..... ۱۰۸
- ۳- بررسی نقض در دسترسی بودن آموزش و رسیدگی آن در مراجع قضایی..... ۱۰۹

۱۰۹.....	۳-۱- نقض دستیابی همگان به آموزش بر پایه عدم تبعیض در مراجع قانونی
۱۰۹.....	۳-۱-۱- بررسی پرونده‌ای در آمریکا
۱۱۰.....	۳-۱-۲- بررسی پرونده‌ای در رومانی
۱۱۱.....	۳-۱-۳- بررسی پرونده‌ای در جمهوری دومینکن
۱۱۲.....	۳-۱-۴- بررسی پرونده‌ای در کلمبیا
۱۱۲.....	۳-۲- نقض دسترسی اقتصادی و رسیدگی قضایی
۱۱۳.....	۳-۲-۱- بررسی پرونده‌ای در هلند
۱۱۳.....	۳-۲-۲- بررسی پرونده‌ای در هند
۱۱۴.....	۳-۲-۳- بررسی پرونده‌ای در آفریقای جنوبی
۱۱۵.....	۳-۲-۴- بررسی پرونده‌ای در انگلستان
۱۱۵.....	۴- نقض قابل پذیرش بودن در حق بر آموزش و دسترسی به مراجع قضایی
۱۱۵.....	۴-۱- بررسی پرونده‌ای در آفریقای جنوبی
۱۱۶.....	۴-۲- بررسی پرونده‌ای در آمریکا
۱۱۷.....	۴-۳- بررسی پرونده‌ای در دانمارک
۱۱۸.....	لزوم بررسی حق بر آموزش در ایران
۱۲۰.....	نتیجه‌گیری
۱۲۴.....	پیشنهادهای
۱۲۹.....	فهرست منابع
۱۳۱.....	ضمیمه

مقدمه

بیان موضوع در خلال فصل بندی اجمالی:

سر تعظیم در برابر خدای بزرگ فرود می آوریم که در یاری رساندن به بندگان حقیرش در راه کسب معرفت از هیچ کمکی فروگذار نکرد و مثل همیشه ما را مدیون خود نمود. کتاب پیش رو با عنوان «حق بر آموزش و تعهدات دولت‌ها» در واقع تلفیقی از حقوق بین‌الملل و حقوق بشر است. بحث تعهدات و مسؤولیت‌ها در برابر معاهدات، در واقع از مباحث مهم در قوانین حقوق بین‌الملل بوده و موضوع حق بر آموزش که از حقوق بنیادین حقوق بشر می‌باشد، در قوانین و معاهدات بشری بین‌المللی بارها و بارها بار مسؤولیت بر دوش بازیگران انداخته است. این کتاب، به طور اجمالی به دو بخش کلی تقسیم می‌شود:

بخش اول که کلیات بوده و شامل تعریفی بر آموزش و نیز حق بر آموزش به عنوان یکی از اساسی‌ترین حقوق بشری می‌باشد، بستری است لازم و ضروری جهت رساندن خواننده به موضوعات اصلی و در این راستا قطعاً هر بحثی که جهت هر چه روشن‌تر نمودن موضوع نیاز است، توضیح داده شده که ذیلاً به صورت اجمالی به آن می‌پردازیم. آموزش، در دنیای امروزی کارکردی چند گانه دارد. برای صعود به سمت متمدن شدن، تنها از مسیر آموزش افراد آن جامعه باید گذشت. فرد آموزش دیده نه تنها خود در موقعیت بهتری در جامعه قرار می‌گیرد، که البته جامعه نیز از او بهره‌ی بیشتری می‌برد. پس آموزش و پرورش از یک سو حق افراد است و از یک سو حق جامعه.

آموزش نه تنها باعث پیشرفت تکنولوژی و صنعت یک جامعه می‌شود، بلکه نظام حقوقی حاکم در جوامع متمدن، همیشه تکامل یافته‌تر است. میان میزان تکامل و پیشرفت یک جامعه - که البته در گرو برنامه‌ریزی آموزشی قوی و منسجم می‌باشد - و نظام حقوقی حاکم آن نیز اصولاً نوعی ملازمه وجود دارد. به دیگر سخن به هر میزان که جامعه‌ای تکامل یافته‌تر باشد، نظام حقوقی حاکم بر آن نیز متکامل و پیشرفته خواهد

بود. اگر به تقسیم جهان به جوامع توسعه یافته، در حال توسعه و دارای کمترین توسعه یافتگی دقت کنیم و پژوهش نماییم؛ قطعاً نتیجه‌ای که از این بررسی دستگیرمان می‌شود، همانا در گرو درصد افراد آموزش دیده و نیز سیستم آموزش آن کشورها خواهد بود.

آموزشی که امروزه، جامعه‌ی بین‌المللی به دنبال آن است به واقع چیزی فراتر از خواندن و نوشتن می‌باشد. از نگاه منشور ملل متحد، آموزش باید در راستای پیشبرد انسان به سوی عزت او و در نهایت به سوی صلح بین‌المللی باشد. اگر به کشورهای همیشه در محاصره، ژرف، بنگریم؛ خواهیم فهمید که یا در آن جوامع آموزش وجود نداشته و یا اگر هم وجود داشته، نه تنها انسان‌ها را برای مدارا در کنار هم تربیت نکرده بلکه با اجرا و تدریس غیر مستقیم تبعیض و خشونت، بذر کینه را به طُرق مختلف در دل افراد در حال آموزش کاشته است.

قطعاً این موضوع از دید جامعه‌ی بین‌المللی دور نمانده؛ چرا که در راستای اهمیت موضوع آموزش - که از دیر باز بر همگان روشن بوده و رابطه‌ی آن با پیشرفت همه جانبه‌ی یک کشور به تمام دنیا ثابت گشته - در عالم حقوق از آن به عنوان حقی از حقوق بشر یاد شده است.

حق بر آموزش

«حق بر آموزش» یکی از بنیادی‌ترین حقوق بشر در جهان امروز محسوب می‌شود؛ زیرا موجب شکوفایی روح، فطرت و فکر انسان می‌شود. حق بر آموزش را می‌توان حق بر انسان بودن و حق بر بالندگی و شکوفایی که لازمه‌ی هویت و ذات انسان است، تعبیر کرد. حق بر آموزش کلید تمامی حقوق بشر می‌باشد، چرا که انسانی که به حقوق خود واقف نیست، محکوم به نابودی و فنا می‌باشد.

مهم‌ترین شاخصه‌ی انسان بودن انسان، قدرت تفکر، تعقل و خلاقیت اوست که در گرو ضمانت بخشیدن «حق بر آموزش» است که به معنی توانمند سازی انسان و قدرت خلاقیت بخشی اوست و موجب تحقق سایر حقوق فکری و معنوی و حتی مادی او خواهد شد.

«بدترین جامعه، جامعه‌ایست که انسان در آن مستضعف باشد و خداوند در قرآن تکلیف کرده که انسان باید آن جامعه را ترک کند. جامعه‌ی مستضعف از نظر قرآن

جامعه‌ای است که در آن خفقان علمی و عدم روشنفکری وجود دارد و اجازه فکر کردن و دانا شدن به افراد آن داده نمی‌شود.^۱

شاید بتوان از خفقان علمی به «نقض حق بر آموزش» تعبیر نمود.

حق بر آموزش یکی از دغدغه‌های جامعه بین‌المللی بوده تا بدانجا که رسیدن به حد اقل‌های آموزشی را برای تمام مردم جهان اجباری دانسته شده و اطمینان از دستیابی به این مهم را بر دوش دولت‌ها گذاشته شده است. در این بخش یکی از گفتارهای مهم که بیان مفصل آن به دیدگاه نگارندگان ضروری می‌نمود، جایگاه و مهم‌تر از آن حمایت حقوق بین‌المللی از حق بر آموزش می‌باشد. اینکه حق بر آموزش تا به چه اندازه در سطوح مختلف بین‌المللی مورد حمایت قرار گرفته، گفتار مهمی برای رسیدن به موضوع اصلی این تحقیق می‌باشد که به تفصیل و به طور کامل به آن پرداخته شده است.

حمایت حق بر آموزش در سطوح بین‌المللی

حق بهره‌مندی از آموزش و پرورش به صورت نسبتاً مبسوط و البته جهت‌داری در اسناد بین‌المللی حقوق بشر قرار گرفته است. ماده ۲۶ از اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۱۳ از میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ماده ۲۸ و ۲۹ از کنوانسیون حقوق کودک و بسیاری از اسناد مهم بین‌المللی و منطقه‌ای - که در گفتار سوّم به آن پرداخته شده است - به اجمال و یا به تفصیل به این امر مهم پرداخته‌اند.

اما محور اصلی این تحلیل باید به حول میثاق بین‌المللی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بچرخد؛ چرا که این سند الزام‌آور حقوق بشری جامع‌نه تنها خود به موضوع حق بر آموزش پرداخته است بلکه تفسیریه‌های عمومی قابل ملاحظه‌ای نیز برای حق بر آموزش ارایه داده که بررسی و تحلیل آنها نیز مهم می‌نماید.

از دید این سند، جهت‌گیری آموزش و پرورش باید به سمت رشد و تعالی و کمال شخصیت و کرامت انسانی بوده و به ویژه در جهت تقویت حقوق و آزادی‌های اساسی جهت داده شود.

تأکید بر جهت‌دار بودن آموزش و پرورش در مسیر ارتقاء و تعالی حقوق و آزادی‌های بنیادین انسانی نشان از درک کشورهای عضو از نقش محوری آموزش و پرورش در بستر سازی فرهنگی برای محیط انسانی - که بر محور آزادی انتخاب و بهره‌مندی از حقوق بنیادین استوار است - دارد.

پس از بیان این موارد اکنون بایستی به قواعد حاکم بر حق بر آموزش پرداخت، چرا که بدون داشتن قواعد حاکم بر حق بر آموزش نمیتوان درکی از موارد نقض آن داشت.

قواعد حق بر آموزش

در تمامی اسناد بین‌المللی که در تحقیق به آنها اشاره نمودیم، به طور مشترک به حداقل‌های آموزشی اشاره شده است از جمله حق بر آموزش ابتدایی اجباری و رایگان. همچنین اشکال گوناگون آموزش متوسطه در سطح فراگیری در جامعه باید فراهم باشد. آموزش عالی نیز باید به طور برابر برای همگان بر مبنای قابلیت‌های آنان قابل دسترسی باشد. در این فصل، به تفصیل به محتوای اسناد مختلف بین‌المللی و منطقه‌ای راجع به حق بر آموزش پرداخته شده و از دل آنها این قوانین و قواعد استخراج شده است.

اما آنچه که برای جامعه بین‌المللی بسیار حایز اهمیت است رسیدن تمام دنیا به حداقل آموزش ابتدایی تا ۲۰۱۵ در اهداف هشت گانه‌ی هزاره می‌باشد، که در این جا به این موضوع نیز اشاره شده است.

از آنجا که بیشتر قواعد حاکم بر حق بر آموزش بر گرفته از میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده و یونسکو به عنوان سازمان تخصصی برای آموزش در حقوق بین‌الملل پذیرفته شده است؛ نگارندگان به بررسی جداگانه و مفصل به این دو پرداخته‌اند که خواندن آن به خواننده اطلاعات مفیدی - که پیش زمینه‌ای برای تعهدات دولتهاست - می‌دهد.

بر همه واضح است که حق بر آموزش از مصادیق به حق حقوق بشری می‌باشد، بنابراین در این پروژه تفاسیر مربوط به قواعد حقوق بشر لازم و ضروری بوده و قطعاً به حاشیه رفتن محسوب نخواهد شد؛ بنابراین در فصل بعدی تصمیم به بررسی استانداردهای جهانی حقوق بشر و تقسیم‌بندی جهانی آن گرفتیم، چرا که از قواعد کلی همیشه می‌توان جزئیات را هم تفسیر نمود و به مطالبی سودمند دست یافت تعهدات دولت‌ها در قبال نقض حق بر آموزش.

بخش بعدی کتاب (بخش دوم) مربوط به نقض حق بر آموزش و تعهدات و مسؤولیت‌های دولت‌ها در قبال آن می‌باشد. در فصل اول به حق و ماهیت حق و نهایتاً ماهیت حق بر آموزش پرداخته‌ایم؛ که مقدمتاً چند جمله را در مورد آن ذیلاً بیان می‌نمایم.

حقوق بشر را می‌توان از این نظر که برخی مصادیق آن متضمن حق ماهوی است و برخی دیگر در بر دارنده‌ی رویه و روش تضمین آن حق‌ها، به دو دسته‌ی حقوق ماهوی و حقوق رویه‌ای تقسیم نمود.

حقوق ماهوی همچون حق حیات، حق آزادی بیان، حق بر آموزش، تردد و مالکیت از این قبیل حقوق است. حقوق رویه‌ای به حقوقی اطلاق می‌شود که تمهیدات، ساز و کارها و رویه‌ای را برای حمایت و تضمین حقوق ماهوی مقرر می‌دارد. حقوقی همچون امکان دسترسی به مراجع قضایی بی‌طرف و مستقل، حق بهره‌مندی از وکیل، اصل برائت، رسیدگی به جرائم در دادگاه علنی و... به این حقوق تعلق دارد. این حقوق را از این جهت که چارچوب‌ها و اصولی را که در زمینه‌ی رویه و روش تضمین حقوق ماهوی افراد در جامعه مقرر می‌دارند، می‌توان «حقوق بشر رویه‌ای» نامید.

تفاوتی که بین حق‌هایی مانند حق بر آموزش و حق‌هایی از قبیل حق دسترسی به دادگاه وجود دارد واضح است، چرا که فعلیت حق‌های دوم در گرو نقض حق‌های گروه اول است. بنابر این بررسی ماهیت حق‌ها برای رسیدن به بحث «نقض» جدی می‌نماید.

فرصت را غنیمت شمرده و مبحث کوچک اما مهمی را نیز در این قسمت آورده‌ایم، که مربوط به آموزش حقوق بشر می‌باشد. صلح بین‌المللی و به ویژه صلح در مفهوم گسترده آن، یعنی «نبود» مخاصمه و احترام مؤثر به حقوق و آزادی‌های بشر بدون هیچ گونه تبعیض، وابستگی بسیار زیادی به مفاد و نحوه آموزش دارد.

اسناد بین‌المللی به ویژه منشور و اسناد حقوق بشری همواره بر لزوم آموزش صلح، مدارا و همزیستی در تمام جهان تأکید داشته و سازمان ملل متحد یکی از مهم‌ترین اهداف و ابزارهای تأمین صلح پایدار در جهان را «آموزش حقوق بشر» و «آموزش صلح» دانسته است.

در فصل دوم این بخش به ماهیت تعهد دولت‌ها پرداخته شده است، چرا که برای بررسی نوع تعهدات دولت در قبال حق بر آموزش، پس از بررسی ماهیت حق بر آموزش، نوبت به توضیح ماهیت تعهدات بازیگران می‌رسد؛ زیرا بستری خواهد بود برای مباحث بعدی.

در مباحث آتی خواهیم دید که حداقل‌های آموزشی، معیشتی و بهداشتی در نهایت به عنوان جلوه‌هایی از حقوق انسانی، دولت‌ها را به چالش می‌طلبند.

بنابراین حق بر حداقل‌های آموزشی حق - ادعایی است که لازمه‌ی آن وجود متعهد در طرف دیگر آن بوده و ماهیت این تعهد، همانا تعهد به نتیجه‌ی فوری می‌باشد. از آنجا که حق بر آموزش از حقوق حقّی بشر می‌باشد، بایستی قبل از آن به ماهیت تعهدات دولت‌ها در قبال مصادیق حقوق بشر پرداخت. در این قسمت اشاره می‌نمایم که تعهدات دولت‌ها در قبال حقوق بشر به سه دسته تقسیم می‌شوند: «تعهد به احترام» که دولت ملزم است از اقداماتی احتراز جوید که باعث محروم شدن افراد از حقوق ناشی از میثاق می‌شود.

«تعهد به حمایت» که در آن مسوولیت دولت از «اقدامات» فراتر رفته و شامل «حمایت مثبت» از فرد در مقابل نقض حقوقشان می‌شود. «تعهد به ایفاء» که این تعهد، طلیعه تقبل فوری الزامات حقوقی توسط دولتهای عضو به محض تصویب است. گفتار بعدی در باره تعهد دولت‌ها در قبال حق بر آموزش می‌باشد که دولتهای عضو، تعهداتی فوری در زمینه حق بر آموزش دارند، مانند «تضمین» اینکه این حق «بدون هیچ نوع تبعیضی اعمال خواهد شد».

تعهد به احترام، دولتهای عضو را ملزم می‌سازد از اقداماتی که مانع یا بازدارنده‌ی بهره‌مندی از حق بر آموزش است اجتناب نمایند. تعهد به حمایت، دولتهای عضو را ملزم به اتخاذ اقداماتی می‌کند که طرف‌های ثالث را از مداخله در بهره‌مندی از حق بر آموزش باز می‌دارد. تعهد به ایفاء (تسهیل)، کشورهای عضو را ملزم می‌کند اقداماتی ایجابی اتخاذ کنند که افراد و جوامع را قادر سازد تا از حق بر آموزش برخوردار شوند. در این قسمت که به گفتارهای مختلفی تقسیم گشته به تعهدات دولت‌ها در قبال شاخصه‌های حق بر آموزش که در بخش اول به آن پرداخته شد، بود می‌رسیم. در این گفتارها موضوعاتی همچون قابل دسترس بودن آموزش، در اختیار بودن، انطباق پذیری و قابل پذیرش بودن آموزش از منظر تعهدات دولت‌ها توضیح داده شده است. در گفتار بعدی تعهدات دولت‌ها در آرایه فوری آموزش ابتدایی رایگان و اجباری اینگونه بررسی شده است:

بسیاری از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای به آموزش ابتدایی اجباری و رایگان تاکید فراوان داشته‌اند. اما آنچه که در ماده‌ی ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قابل توجه است این است که: دولتهای عضو را که در زمان عضو شدن قادر به تامین آموزش ابتدایی اجباری رایگان در سرزمین اصلی خود و یا سرزمین‌های تحت صلاحیت خود نبوده، ملزم مینماید که ظرف دو سال طرح تفصیلی برای اجرای

تدریجی اصل آموزش و پرورش اجباری رایگان برای همه ظرف چند سال معقول که در خود طرح مقدر می‌شود، تنظیم و تصویب نماید.

در همین زمینه خواندن اهداف توسعه‌ی هزاره خالی از لطف نیست و در گفتار بعدی آورده شده است. در گفتارهای بعدی تعهد دولت‌ها به ارایه حد اقل استانداردهای آموزشی و همچنین تعهد به ارایه‌ی کامل و نه ناقص حق بر آموزش بررسی شده است. گفتار هفتم و هشتم به تکلیف به ترتیب اثر دادن معاهدات بین‌المللی در نظام داخلی و همچنین تعهدات بازیگران دیگر از جمله یونسکو چشم اندازی داشته است. پس از بستر سازی برای رسیدن به نقض حق بر آموزش، در فصل بعد به این مهم پرداخته شده است. در تعیین موارد نقض، نگارندگان بایستی به تفاسیر و قواعد و اصول مختلف بین‌المللی حقوق بشری روی می‌آورند.

نقض حق بر آموزش

کشورها موظف به ایفای حداقل تعهدات خویش در هر یک از زمینه‌های حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشند. «نقض میثاق زمانی رخ می‌دهد که دولت عضو تصور در تأمین آنچه کمیته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به آن به عنوان تعهد هسته‌ای حداقلی برای تأمین دست کم حداقل سطوح ضروری از هریک از حق‌ها، یاد می‌کند داشته باشد».

در همین فصل و در قسمتهای بعدی دوباره به شاخصه‌های حق بر آموزش جهت دستیابی به موارد نقض حق بر آموزش روی می‌آوریم که برای سهولت امر، جدولی نیز تهیه شده است. تصور دولت‌ها در امر در دسترس گذاشتن حق بر آموزش، در اختیار گذاشتن، قابل پذیرش بودن و انطباق پذیری از موارد نقض حق بر آموزش می‌باشد که مسئولیت متعهدین به آن قابل بررسی می‌باشد.

نقض حق بر آموزش و رسیدگی قضایی

تا اینجا به تعهدات دولت‌ها در قبال نقض حق بر آموزش پرداخته شد؛ اما آیا فقط اثبات این موضوع کافی می‌باشد. شاید مهم‌ترین قسمت پس از انجام نقض، دادخواهی و گرفتن حق از دست رفته می‌باشد. برای این منظور در فصل چهارم از بخش آخر، نگارندگان به موضوع دسترسی قضایی حق بر آموزش در صورت نقض آن پرداخته‌اند. قبل از آن به انواع شیوه‌های دادخواهی حقوق بشر پرداخته سپس چشم‌اندازی به بررسی پرونده‌هایی در نقض حق بر آموزش خواهیم داشت؛ چرا که در مجامع

بین‌المللی هرگز دسترسی به مراجع قضایی پس از محرومیت از حق بر آموزش عنوان نشده است، اما این که حق بر آموزش از مصادیق حقوق بشر می‌باشد، از دید قضاتی که حامی حقوق بشر در مراجع داخلی و بین‌المللی می‌باشند دور نمانده است و در موارد بسیاری بار مسئولیت را در قبال نقض حق بر آموزش به دوش بازیگران و متعهدین اصلی انداخته و از حق قربانیان نقض دفاع نموده‌اند. خواندن پرونده‌های موجود، قطعاً از جذاب‌ترین قسمت‌های این نوشتار می‌باشد؛ چرا که ذات انسان همیشه به سمت عدالت گرایش داشته و دارد.

علت انتخاب موضوع

بر همه واضح و مبرهن است که ارمغان علم و دانش، قدرت، فرهنگ و در نتیجه تمدن برای آن جامعه خواهد بود که به خودی خود به دست نمی‌آید و تنها از راه آموزش است که انسان‌ها به این مهم دست می‌یابند. «حق بر آموزش» در محتوای خود این حق را به همه اقشار جامعه می‌دهد که به آسانی به این امر مهم، جهت تکامل خود که به تکامل جامعه و در نهایت به تکامل بشریت می‌انجامد برسند. قطعاً معلّم بودن نگارندگان به جهت درگیری هر روزشان با امر آموزش و مشکلات و معضلات مربوط به آن در انگیزه انتخاب این موضوع بی‌تأثیر بوده است. اما مهم‌ترین موضوع این است که اگر هدف منشور سازمان ملل متحد، صلح و امنیت بین‌المللی است؛ جامعه بین‌المللی ناگزیر از پذیرفتن جایگاه ارزشمند فرهنگ سازی در جهت صلح و دوستی و مدارا می‌باشد که فقط از میان دشت گسترده‌ی علم و دانش که در گرو آموزش است، می‌گذرد.

امروزه، کشورها هزینه‌های زیادی را صرف خرید جنگ افزارهایی می‌کنند که تصور استفاده از آنها خواب از سر هر انسانی می‌رباید. کدام مسیر برای رسیدن به صلح هموارتر و آسان‌تر می‌نماید؟ جنگ که جز مخاصمه و نفرت هیچ چیز دیگری در آن نیست و حتی پس از پایان یافتن آن ریشه‌های نفرت در افراد درگیر آن هر روز عمیق‌تر می‌شود، یا ساختن درختی با ریشه‌هایی از علم و دانش و تمدن که هر چه پیشتر می‌رود ثمره‌ی بیشتری می‌دهد و آن ثمره چیزی نیست جز درک عمیق صلح و دوستی و دنیایی عاری از فقر و تبعیض و نفرت؟؟

قطعاً در دنیای امروزی نگاشتن در باره‌ی حق بر آموزش و به چالش کشیدن بازیگران آن که مسؤول ایفای این حق می‌باشند، به توسعه حقوق بین‌الملل و حقوق بشر کمک شایانی می‌نماید.

سؤال‌ها و فرضیه‌های مربوط به تحقیق

در راستای تحقیق در باب حق بر آموزش و تعهدات دولت‌ها باید دید اصولاً دولت‌ها و بازیگران چه مسؤولیت و تعهدی در این باب دارند؟ ماهیت این تعهدات چیست؟ آیا حق بر آموزش در سطوح بین‌المللی حمایت شده است؟ اگر جواب مثبت است؛ دولت‌ها بر چه اساسی و بر پایه‌ی کدام اسناد به این مهم تعهد داده‌اند؟ اهمیت آموزش و حق بر آموزش چه نقشی در پررنگ‌تر شدن این تعهدات دارد؟ چگونه می‌توان نقض حق بر آموزش را در صورت قصور دولت در ایفای تعهداتش ثابت نمود؟ آیا بشریت در قبال کوتاهی دولت در این امر مهم حق دستیابی به مراجع قضایی جهت باز پس گرفتن حق خود را دارد؟ آیا در دنیا کسانی بوده‌اند که پس از اینکه قربانی نقض حق بر آموزش شده‌اند به حق خود رسیده باشند؟ جامعه بین‌المللی در قبال این موضوع مهم چه گام‌هایی بر داشته است؟

از آنجا که حق بر آموزش در سطوح بین‌المللی در قالب اسناد مهمی همچون اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کنوانسیون حقوق کودک و بسیاری از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای دیگر مورد حمایت قرار گرفته و این اسناد به صورت معاهده بین‌المللی بوده؛ بنابراین، دولت‌ها متعهد به ایفای تعهداتشان در قبال حق بر آموزش می‌باشند.

اما از آنجا که حق بر آموزش از مصادیق حقوق بشر می‌باشد؛ ماهیت این تعهدات قاعداً از نوع ماهیت تعهدات حقوق بشری خواهد بود که متأسفانه علیرغم اهمیت فوق‌العاده‌شان در راستای دستیابی به اصلی‌ترین و مهم‌ترین هدف منشور ملل متحد بیشترین نقض در همین زمینه حقوق بشر انجام می‌پذیرد؛ چرا که هر چه دولتی از خودکامگی دورتر می‌شود، ایفای مصادیق حقوق بشر در آن جامعه مشهودتر است.

قطعاً مسؤولیت دولت‌ها در مراجع قضایی بررسی خواهد شد اما در قبال نقض حق بر آموزش هیچ ضمانت اجرایی به صورت قانونی نوشته وجود ندارد و فقط باید از طریق اثبات نقض آن و اثبات تعهدات و قصور در ایفای آن به طرق جبران خسارت دست پیدا کرد. هر چند که قانون نوشته‌ای در زمینه ضمانت اجرایی وجود ندارد اما رویه‌های قضایی زیادی در کشورها می‌توان یافت که اهمیت حق بر آموزش را دو چندان می‌نماید.

پیشینه تحقیق و مشکلات انجام آن

علیرغم اهمیت موضوع آموزش و حق بر آموزش و تعهدات دستگاههای ذیربط در قبال احترام و حمایت و ایفای آن، به این موضوع بسیار کمتر پرداخته شده است. در ایران به جرأت می‌توان گفت که هیچ کتابی در زمینه‌ی این حق مهم بشری نگاشته نشده است و هیچ محقق و مترجمی دولتها را در راستای ایفای حق بر آموزش در نوشته‌هایش به چالش نکشیده است. باز هم با اطمینان به این موضوع اشاره می‌نمائیم که در سطح بین‌المللی نیز عیناً با این موضوع هیچ کتابی وجود ندارد و تنها کتاب موجود در بازار بین‌المللی، کتاب دکتر دایتر بایتر، نویسنده آلمانی تحت عنوان «حمایت حقوق بین‌الملل از حق بر آموزش» می‌باشد. البته علاقه وافر به انجام این تحقیق، فایده‌آمدن به این چالش‌ها را قابل تحمل کرد. در راستای انجام این کتاب پس از تحقیق فراوان و ناسد شدن از بازار کتاب فارسی در این زمینه، قاعدتاً به مراجع بین‌المللی و انگلیسی زبان روی آورده و ناگزیر به ارتباط اینترنتی با نویسندگان خارجی شدیم که تجارب ارزشمند فراوانی را به دنبال داشت. اما آنچه روشن است این است که:

نابرده رنج، گنج میسر نمی‌شود. مزه آن گرفت، جان برادر که کار کرد.. قطعاً برای تحقیقاتی که مربوط به حقوق باشند بایستی از روشی که بیشترین استدلال حقوق را بشود از آن نمود، استفاده‌ی بیشتری می‌شود که همانا روش کتابخانه‌ای است. اما همانطور که در قسمت مشکلات تحقیق بیان شد علاوه بر استفاده از کتاب، مراجعه به مقالات و سایت‌های معتبری چون سایت سازمان ملل متحد، دیوان اروپایی حقوق بشر، یونسکو و یونیسف و همچنین پرسش‌هایی که از طریق ایمیل از نویسندگان کتابها و یا مقالات انجام شد، در انجام این تحقیق ما را یاری رسانده است. امید است روزی فکر بیشتر سیاستمداران به جای پرداختن به ساخت و خرید سلاح‌های جنگی، به دنبال هر چه عمیق‌تر کردن ریشه‌های فرهنگ جوامعشان به سوی صلح و دوستی، مدارا و عدم تبعیض که از طریق ایفای کامل شاخص‌های حق بر آموزش به دست خواهد آمد؛ باشند.

در پایان امیدواریم نظر خوانندگان به این موضوع مهم بین‌المللی بیشتر از پیش جلب شده و گاهی هر چند بسیار کوچک در راستای آگاهی دادن در مورد حق بر آموزش و تعهدات دولتها در قبال آن برداشته شده باشد.

دکتر مهدی حانمی
منیره زاهدی گلوگاهی